

ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ПРОДОВОЛСТВЕНИ ПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И РЕСУРСИ

Дарина Русчева

Икономически институт, Българска академия на науките, София

Резюме

Потреблението на продоволствени продукти е важно както за съществуването на отделния човек, така и за националната сигурност на всяка страна. В доклада потреблението на продоволствени продукти се разглежда в три насоки: извеждане на основни тенденции в развитието му; изследване в динамика на равнището на производството и на вноса им и оценка на възможностите на тези два източника на ресурси за потребление за удовлетворяване на продоволствените потребности на страната.

Ключови думи: потребление, производство и внос на продоволствени продукти

Key words: consumption, production and import of food products

Въпросът за потреблението на продоволствени продукти е с непреходна актуалност, не само защото е пряко свързан с отделния човешки индивид, но и защото потреблението търпи промени в резултат на изменения в условията (икономически, социални, структурни и др.). Това налага необходимостта от постоянното му анализиране и оценяване. Важността на този въпрос произтича и от обстоятелството, че по неговото равнище може да се съди за здравния статус на населението, за степента на развитие на икономиката и за националната продоволствена сигурност на дадена страна. Потреблението на продоволствени продукти има различни измерения (количествени, качествени, структурни и др.) и предполага многопластово и многоаспектно изследване. Освен това то е свързано с различни по характер области, касаещи производството, продоволствената култура, хранителните навици, националните традиции и други. Всичко това прави темата за потреблението на продоволствени продукти доста обширна. В статията вниманието се насочва към следното: а) да се изведат тенденции в потреблението на основни продоволствени продукти в България; б) да се открият източниците за формиране на ресурси за потребление и в) да се оценят възможностите на производството да удовлетворява продоволствените потребности на страната.

Обект на анализ в изследването са 13 продоволствени продукти, от които 7 (картофи, фасул, домати, пипер, ябълки, десертно грозде и яйца) са от селското стопанство и 6 (хляб и хлебни изделия, свинско месо, птиче месо, прясно мляко, кисело мляко и олио) - от хранително-вкусовата промишленост. При подбора

им се отчита и фактът, че от една страна те са представители на основни групи земеделски култури и продукти от животински произход, а от друга - те са важни за ежедневно потреблението на българите.

Анализът на потреблението на продоволствени продукти обхваща периода 1992-2008 г., т.е. годините непосредствено след промените в страната и прехода към пазарна икономика и до днес, когато България е член на Европейския съюз.

Резултатите от анализа позволяват да се направят някои констатации и обобщения:

1. В зависимост от промените, които настъпват през годините спрямо 1992 г., разглеждана като базисна, наблюдаваните продоволствени продукти могат да се обособят в три групи:

- при които потреблението намалява – 8 на брой продукта (61,5%). Ранжирането на тези продукти (във възходящ ред) според дела им от постигнатото равнище през 1992 г. е следното: десертно грозде - 29,6%, свинско месо - 40%, прясно мляко - 45,6%, кисело мляко - 51,9%, пипер - 55,7%, хляб и хлебни изделия - 62,6%, яйца - 71,8% и олио - 84,7%;
- при които за някои години потреблението съвпада с това през 1992 г.: фасул (1998, 1999, 2003 и 2006 г.), ябълки (1995, 1999 г.) и олио (2006 г.);
- при които потреблението се увеличава: птиче месо с максимален размер с 52,5% (2008 г.) и при ябълките с 64,3% (2007 г.).

2. Прегледът на спада на потреблението по години в сравнение с 1992 г. показва, че тази тенденция се проявява по-силно през първите години на прехода - 1994 г. (картофи, фасул, олио и ябълки, съответно между 87,4 и 92,8% от равнището за 1992 година) и 1997 г. (домати, пипер, яйца, птиче месо и кисело мляко, като в случая спадът е между 51,9 и 71,2%).

3. Съпоставянето на потреблението на продоволствени продукти през 1992 г., 2000 г. и 2008 г. с постигнатото равнище през 1970 г. води до обособяването на следните групи:

- продукти, чието потребление трайно намалява и достига при хляб и хлебни изделия до 39,8%, при прясно мляко - до 49,2%, при пипер - до 55% и при яйцата - до 81,4%;
- продукти, чието равнище на потребление се колебае около това, реализирано през 1970 г. - домати (1992 г. - с 2,4% над), а за останалите години от 2,9 до 5,3% под това равнище. Аналогична, още по-конкретно изразена е тази тенденция при свиското месо (1992 г. с 35,8% над, а през останалите години с 20-23,9% под равнището за 1970 г.) и единствено при картофите потреблението за посочените години е над сравняваното равнище за 1970 г.

4. Макар и фрагментарно е направено сравнение на потреблението на 6 продукта с количествата за потреблението им, посочени във физиологичните норми за хранене на населението. Установява се, че през 1992 г., 2000 г. и 2008 г. българинът консумира свръх тези норми картофи, фасул, хляб и хлебни изделия и олио (многократно повече) и под препоръчителните норми яйца (от 69,4 до 83,6%) и мляко (от 31,2 до 67%).

Изводът, който може да се направи е, че за съвременния българин е характерно силно занижено потребление на основни продоволствени продукти не само спрямо началото на прехода в България, но и спрямо постигнатото равнище през минали години, като едновременно с това той се храни нерационално, като залага повече на такива продукти като картофи, фасул и хляб и хлебни изделия за сметка на недопотреблението на важни за храненето продукти (мляко, яйца). Причините за това са различни. Част от тях се свързват с намаляването на доходите и покупателната способност на населението. Но резултатите от ограниченото и

непълноценно хранене водят до негативни последици, които се преодоляват за дълго време.

Основните източници на ресурси за потребление на продоволствени продукти са стоковото производство, производството на домашните стопанства и вносът.

Основен източник на ресурси за потребление на продоволствени продукти са селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост. За изследвания период са характерни следните тенденции: за анализирания период при повечето продукти производството намалява. При 3 продукта е налице тенденция на трайно намаляване в сравнение с 1992 г. - за ябълките, които достигат едва 11,3% (2008 г.), свинско месо - 25% (2001 г.) и мляко - 51,8% (2003 г.). При картофите само през 1999 г. равнището на потребление съвпада с това за 1992 г. Има и години, през които при отделни продукти се наблюдава и увеличение в сравнение с 1992 г. Типична в това отношение е 1995 г., през която увеличението спрямо 1992 г. при различните култури (подредени във възходящ ред) е както следва: картофи - с 14,5%, десертно грозде - с 15%, яйца - с 19,2%, домати - с 19,6% и фасул - с 57%. Епизодично за отделни години се наблюдава увеличаване на производството при хляб и хлебни изделия с 5,3% (1993 г.), олио - с 23% (1997 г.) и птиче месо - с 33,5% (2002 г.).

В потвърждение на това, че тенденцията на намаляване на производството на основни продоволствени продукти в селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост е резултат от дългогодишно трайно натрупване на негативи е обстоятелството, че за по-голямата част от наблюдаваните продукти 9 (70%) равнището на производство през 2008 г. спрямо най-добрите постижения за периода 1970-1989 г. е силно ограничено. Като изключително тревожно може да се характеризира производството на фасул, което достига едва 4,9%, на ябълки - 5,5%, на десертно грозде - 6,9%, на домати - 16,3% и на пипер - 25,9% от обема на производството в миналото. Това са продукти, които са основни не само за храненето на българина, но и за експорт, за които има благоприятни условия за производство в страната и са традиционни (емблематични) за българското земеделие. Свиването на обема на стоковото производство е с негативни последици не само за крайното потребление на продоволствени продукти, но и за развитието на преработвателната промишленост, която използва суро-

вини от селското стопанство и за формирането на експортните ресурси на страната.

Производството на продоволствени продукти в домашните стопанства на населението има определено място в бита и традициите на българина особено на хората в селата и по-малките градове на страната. Подходът, който се използва в случая се основава на идеята, че разликата между потребените и купените количества продоволствени продукти се осигурява от домашните стопанства. Количествените измерения на произведените в домашните стопанства продукти се определят на основата информация за потреблението им, за закупените количества от тях в домакинствата, за средния брой на членовете на едно домакинство и средногодишния брой на населението на България за съответните години.

В условията на ниски доходи и висока безработица най-общо казано се засилва интереса на българина към домашните стопанства като източник на препитание и продоволствено оцеляване. Производството на продоволствени продукти в домашните стопанства се очертава като важен, допълнителен източник на продукти, формиращи общите ресурси за потребление. И в този смисъл през първата половина на разглеждания период (до 2000 г.) посочената тенденция може да се оцени като положителна, като една допълнителна възможност за удовлетворяване на продоволствените потребности на значителна част от населението в селата и по-малките градове. Важното обаче е да се наблюдава и регулира мащаба на производството в домашните стопанства, за да не се стигне до ситуации, когато за някои продукти производството в домашните стопанства да се разрасне и да надхвърли своето предназначение и отредените му функции. На дневен ред стои въпроса за регулиране на мястото и ролята на производството в домашните стопанства като допълнителен източник на продоволствени ресурси за потребление.

През 2008 г. в сравнение с 1992 г. размера на производството в домашните стопанства се свива, което е една положителна тенденция. При различните продукти намалението е различно. Така например при свинското месо производството в домашните стопанства през 2008 г. достига 20,5% от това през 1992 г., при яйцата - 45,1% при птичето месо - 66,7% и т.н. Прави впечатление, че темповете на намаляване на производството в домашните сто-

панства са по-плавни на фона на по-силно изразените сриговете в стоковото производство.

Предназначението на вноса на продоволствени продукти е да осигурява необходимия асортимент на предлаганите за потребление продукти (в случаите, когато в дадена страна няма подходящи условия за отглеждането на земеделски култури и производството на продукти – например цитрусови плодове, банани, кафе и др.) и да покрива възникнали дефицити при някои продукти.

В сравнение с минали години, когато в листата на внесените в България продоволствени продукти са влизали преобладаващо такива, за които няма подходящи почвено-климатични условия и в по-малка степен - такива, предназначени да покриват дефицити, през 2007 г. картината съществено се променя. Наред с вноса на цитрусови плодове (53,9 хил. т) и банани (39,2 хил. т) се осъществява внос и на пресни плодове (204,7 хил. т) и на зеленчуци (148,3 хил. т). За същата година обема на вноса на домати представлява 30,3% от производството им, при пипера този относителен дял е 17,4% и при картофите – 8,9%. Друга особеност на вноса на продоволствени продукти е неговата неритмичност по отношение на количествата по години.

Независимо от динамиката, размера и ритмичността на вноса на основни продоволствени продукти и допълващата роля на продуктите, произвеждани в домашните стопанства на населението, основен източник на ресурси за удовлетворяване на продоволствените потребности на хората в страната си остава стоковото производство. Освен това равнището на национална продоволствена сигурност за всяка страна, включително и за България до голяма степен зависи от възможностите на производството в селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост да покриват продоволствените потребности на населението. Някои автори (Коловкин, 2006) разширяват обсега и отбелязват, че продоволствената сигурност е постигната, когато агропромишления комплекс на страната е в състояние да осигури производството, съхранението, преработването и снабдяването на гражданите в страната с основни продоволствени продукти в количество и асортимент, необходими за активен здрав живот. В подкрепа на горното са и някои авторски становища по отношение на това, че продоволствената сигурност се свързва с възможността да се осигурят на населението на дадена стра-

на продоволствени продукти от собствено производство в размер минимум 70% (Мудрак Р., 2007), че на съвременния етап на развитие в страните може да се постигне продоволствена сигурност само чрез повишаване на равнището на производството на продоволствие (Ушачев, И., 2006) и, че първият и най-важен фактор, който влияе върху продоволствената сигурност е формирането в дадена страна не просто на стабилно, но и на стабилно развиващо се стопанство (Власов В., 2006).

Изхождайки от изложените по-горе постановки определен интерес за изследването представлява открояването на възможностите на стоковото стопанство, допълнено от производството в домашните стопанства на населението за удовлетворяването на продоволствените потребности на страната, определени на основата на потреблението на продоволствени продукти на човек и средногодишния брой на населението на страната. Съпоставянето на потребностите с количествата, произведени в селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост за 1992 г. показва, че при основната част от наблюдаваните продукти 8 на брой (картофи, домати, пипер, ябълки, десертно грозде, свинско месо, яйца и олио) стоковото производство е било в състояние да покрива продоволствените потребности на страната. Ако към ресурсите от стоковото производство се прибавят и тези от домашните стопанства се постига удовлетворяване на потребностите и при фасула и птичето месо.

През 2008 г. картината е противоположна на описаната по-горе. В резултат на свиването на стоковото производство на продоволствени продукти се увеличава броя на продуктите 10, при които то не може да покрие продоволствените потребности на страната от тях. Дори и с ресурси от домашните стопанства това не може да се постигне. Например при домати общите ресурси покриват едва 20,1% от потребностите, при ябълките – 56,1%, при птичето месо – 91,9%.

Изводи и препоръки

1. По отношение на потреблението на основни продоволствени продукти в България определено може да се каже, че то е силно ограничено, нерационално от физиологична гледна точка и е предпоставка за изключително негативни последици за всички възрастови групи на населението, особено за подрастващото поко-

ление българи. В тази посока препоръките могат да се сведат до следното:

- преодоляване на продоволствения дефицит;
- подобряване на качеството на продоволствените продукти. Това касае качеството на готовата продукция, произвеждана в страната, кумулиране на ефекта на качеството не само в производството, но и в останалите звена на продоволствената верига: преработване, съхранение, транспортиране и търговия. Въпроса за качеството на продоволствените продукти, произведени в България след присъединяването ѝ към Европейския съюз е важен, както от гледна точка на спазване на общите изисквания, така и по отношение на повишаване на конкурентоспособността на българските продоволствени продукти на пазара на Общността. Следва да се предявяват високи изисквания и към качеството на продоволствените продукти, обект на внос;
- гарантиране на безопасност на потребяваните продоволствени продукти. Безопасността на храните е неразделна част от политиката на Европейския съюз за опазване на здравето на потребителите;
- подобряване на качеството на продоволствените продукти е свързано и със спазването на фито-санитарните и ветеринарно-медицинските изисквания. Тези изисквания се контролират много строго и при неспазване се налагат санкции;
- формиране на нови продоволствени потребности на населението на страната, разгледано като обогатяване на номенклатурата на предлаганите продоволствени продукти.

2. Размерът на стоковото производство на продоволствени продукти в България днес е резултат от сложилите се дълготрайни негативни тенденции на силното му ограничаване, което се отразява негативно върху възможностите му да удовлетворява потребностите на страната и представлява заплаха за националната продоволствена сигурност на страната. По отношение на бъдещото развитие на стоковото производство на продоволствени продукти в България усилията следва да се насочат първоначално към преодоляване на тези негативни

тенденции, стабилизиране на производството и създаване на условия за неговото разширяване. Високите изискванията на потребителите на продоволствени продукти за качество поставят изисквания и към техническото и технологично обновление на производството в селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост. Производството на продоволствени продукти следва да се основава на възможностите за пълноценно използване на природния и трудовия потенциал на страната за производството на висококачествени и конкурентни продукти. Едновременно с това следва да се отчита и опазването на околната среда на входа на производствения процес, с оглед да се осигуряват екологично чисти ресурси при производството на крайните продукти, да се внедряват технологии, които също така са насочени към съхранението ѝ за идните поколения.

3. По отношение на износа на продоволствени продукти от България определено усилията трябва да се насочат към увеличаване на ресурсите, заделени за него, да се повиши качеството на экспортната продукция, да се отвоюват пазари и възстанови доброто име на България на международните продоволствени пазари. Що се отнася до вноса на продоволствени продукти то той следва да е целенасочен. Към вносните продукти да се поставят високи

изисквания за качество. Не без значение и въпроса доколко вноса ще подпомага производството в страната или той ще бъде препятствие за него. Вносът не следва да влияе негативно на производството в страната.

4. България трябва да се стреми към производството и предлагането за потребление на своите граждани на такива продоволствени продукти, които са достатъчни по обем за удовлетворяване на потребностите, с гарантирано качество, богата номенклатура. А за потребителите на продоволствени продукти в рамките на Европейския съюз да се предоставят продоволствени продукти, които освен с изброените характеристики се отличават със своята конкурентоспособност, уникалност относно природно-географския си произход, екологичност и национална идентичност.

Литература

1. Статистически годишник на България (за съответните години)
2. Бюджети на домакинствата в България (за съответните години)
3. сп. Външна търговия (за съответните години)
4. Аграрен доклад, изд. на Министерството на земеделието и храните (за съответните години)
5. Физиологични норми за хранене на населението в България

CONSUMPTION OF FOOD PRODUCTS IN BULGARIA – TRENDS AND RESOURCES

Darina Ruscheva

Institute of Economics, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria

Abstract

The consumption of food resources is important both for the existence of the individual, as well as for the national security of each country. The paper analyses the consumption of food resources in three directions: first, main trends in its development, second, dynamics in the level of its production and import and finally, evaluation of the possibilities of these two sources of consumption resources to satisfy the food needs of Bulgaria.